

Populacja bydła mlecznego w Polsce i jej przydatność dla mleczarstwa

Zygmunt Litwińczuk, Joanna Barłowska

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

Proces udomowienia bydła rozpoczął się około 10 tys. lat temu. Odrębne rasy powstały jednak dopiero w drugiej połowie XVIII wieku, kiedy rewolucja przemysłowa w Europie stworzyła potrzebę utrzymywania zwierząt bardziej wydajnych. Popyt na wołowinę i mleko wzrastał wraz z rozwojem mechanizacji i spadkiem zapotrzebowania na zwierzęta pociągowe (konie, bydło). Dawny mięsno-mleczno-pociągowy typ użytkowy bydła został zastąpiony przez bardziej produktywny, tzn. dwu- lub jednofunkcyjny. Według danych Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture, w 2012 roku zarejestrowanych było na świecie 1210 ras bydła, w tym 1004 lokalne, 99 regionalnych i 107 międzynarodowych [22]. Większość ras lokalnych i regionalnych przydatna jest zarówno do produkcji mleka, jak i mięsa. W przypadku ras o zasięgu międzynarodowym prowadzono z reguły programy hodowlane ukierunkowane albo na wysoką produkcję mleka, albo szybkie przyrosty masy mięsniowej i w konsekwencji uzyskano rasy o jednostronnej produkcji mlecznej lub mięsnej.

Najbardziej rozpowszechnioną na świecie rasą zwierząt gospodarskich jest bydło holsztyńsko-fryzjskie, występujące w 128 krajach. Rasa ta wyhodowana została w Stanach Zjednoczonych, a jej historia sięga 1613 roku, kiedy emigranci holenderscy przywieźli bydło z północnej i zachodniej Holandii. Największe znaczenie dla rozwoju hodowli bydła holsztyńsko-fryzjskiego w USA miały jednak import i hodowla bydła czarno-białego zapoczątkowana w 1869 roku przez G.S. Millera. Szczególną rolę w tym procesie przypisuje się importowanej przez Millera krowie Empress 559 H.H.B., od której w ciągu jednej laktacji uzyskano 8942 kg mleka, co ukazało potencjalne możliwości rasy [13]. Szacuje się, że od 1852 do 1905 r. sprowadzono do Ameryki 8800 krów i jałówek tej rasy. Import wstrzymano w 1905 roku, ze względu na panującą w Europie pryszczycę. Około 1871 roku powstały w USA dwa związki hodowców bydła czarno-białego: rasy Holstein i rasy Friesian. W 1885 roku związki te połączyły się, przyjmując nazwę Holstein-Friesian Association of America i od tej pory rasa występuje pod tą nazwą. Doskonałe wyniki hodowców amerykańskich i kanadyjskich sprawiły, że na przełomie lat 60. i 70. ubiegłego wieku rasą holsztyńsko-fryzjską zainteresowała się Europa. W 1974 roku sprowadzono z USA 71 cielnych jałówek do gospodarstwa POHZ w Osowej Sieni, rok później 65 sztuk z Kanady i w 1977 roku jeszcze 62 cielne jałowki z USA. W podobnym czasie importowano cielne jałowki rasy holsztyńsko-fryzjskiej do obory POHZ w Dębołęce i do ZD IZ w Kołbaczu. Należy jednak wspomnieć, że pierwsze 100 porcji nasienia 2 buhajów holsztyńsko-fryzjskich (Fo-Ma-To-Sa B.B.-T 1404814 i Kanawaka L.S. 1514126) przybyło do Polski już w roku 1972 (jako dar amerykańskiego związku hodowców) i zostało wykorzystane do inseminacji krów w Zakładach Doświadczalnych AR Lublin i AR Poznań. Celem importu bydła holsztyńsko-fryzjskiego była poprawa cech mlecznych krajowej populacji bydła ncb i nczb poprzez stosowanie krzyżowania wypierającego, które rozpoczęto na szeroką skalę w 1977 roku [5, 13, 15].

Światowa populacja bydła w 2013 roku wynosiła 1,494 mld szt., przy czym najwięcej było go w Brazylii (217,4 mln szt.), Indiach (214,4 mln szt.) i Chinach (113,5 mln szt.). W Unii Europejskiej w tym czasie utrzymywano 88,3 mln szt. bydła, z czego najwięcej we Francji (19,1 mln), Niemczech (12,6 mln), Wielkiej

Brytanii (9,8 mln), Irlandii (6,9 mln), Włoszech (6,1 mln), Polsce (5,9 mln) i Hiszpanii (5,7 mln) [2].

Z danych FAOSTAT [2] wynika, że światowa produkcja mleka krowiego w 2012 roku wynosiła 626 mln ton, przy czym liderami w jego produkcji były Stany Zjednoczone (90,9 mln ton), Indie (54 mln ton) i Chiny (37,4 mln ton). Unia Europejska wyprodukowała łącznie 151 mln ton mleka, a największymi jego producentami były Niemcy (30,5 mln ton), Francja (24 mln ton), Wielka Brytania (13,9 mln ton) i Polska (12,7 mln ton). Światowa produkcja mięsa wołowego w 2012 roku wynosiła 63,3 mln ton, przy czym liderami były Stany Zjednoczone (11,8 mln ton), Brazylia (9,3 mln ton), Chiny (6,3 mln ton), Argentyna (2,5 mln ton) i Australia (2,1 mln ton). Unia Europejska wyprodukowała łącznie 7,7 mln ton tego mięsa, a największymi jego producentami była Francja (1,5 mln ton), Niemcy (1,1 mln ton), Włochy (958 tys. ton) i Wielka Brytania (885 tys. ton). Polska w 2012 roku znajdowała się na 7. miejscu wśród krajów UE, z produkcją 384 tys. ton wołowiny.

Hodowla bydła mlecznego i przetwórstwo mleka to ważna gałąź gospodarki rolnej w Polsce od niepamiętnych czasów. W opracowaniu profesora Witolda Pruskiego z 1969 roku [19] podano, że pierwszy import cenionych w ówczesnych czasach mlecznych krów „olenderek” na ziemię polskie (do majątku kasztelana wiślickiego Mikołaja Firleja koło Lubartowa) miał miejsce już w 1570 roku. Profesor Jan Pająk [17] podaje natomiast, że pierwsze wiadomości o bydle holenderskim w Polsce pochodzą z 1631 roku, kiedy to Lew Sapiecha sprowadził do Różanki 26 krów. Przez kolejne wieki importowano wiele materiału hodowlanego (głównie bydła czarno-białego) do różnych regionów Polski, przede wszystkim z Holandii i Niemiec, ale także ze Szwecji i Danii, a w latach 70.-90. XX wieku również z USA i Kanady (bydło holsztyńsko-fryzjskie). Bydło simentalskie na większą skalę zaczęło sprowadzać ze Szwajcarii na tereny Galicji w 1882 roku. W okolicach Thun zakupiono wówczas 42 sztuki tego bydła, w tym 9 buhajów, 23 krowy i 10 jałówek [20]. Rasa ta szybko przypadła do gustu rolnikom ze Wschodniej Galicji i rozprzestrzeniła się głównie w ówczesnych rejonach południowo-wschodniej Polski. W późniejszych latach doskonalono bydło simentalskie przede wszystkim zwierzętami tej rasy importowanymi ze Szwajcarii i Austrii, a po II wojnie światowej również z Rumunii i byłego NRD. Od lat 80. XX w. sprowadzono sporo nasienia buhajów niemieckich (głównie z Bawarii), a po roku 1990 zaczęto sprowadzać z Francji bydło rasy montbeliarde [11, 20]. Do doskonalenia bydła polskiego czerwonego używano buhajów rasy duńskiej czerwonej, belgijskiej czerwonej, jersey, a od lat 80. XX w. rasy angler. Obecne zasoby genetyczne bydła w Polsce obejmują więc zarówno rasy przydatne do intensywnej produkcji (polska holsztyńsko-fryzjska), jak i do użytkowania w mniejszych gospodarstwach na terenach trudnych pod względem warunków klimatyczno-glebowych (bydło polskie czerwone, biało-żółte). Dużo jest również gospodarstw średnio intensywnych nastawionych na produkcję mleka, gdzie z powodzeniem jako bazę paszową wykorzystuje się trwałe użytki zielone (rasa simentalska). Produkcja mleka towarowego w Polsce jest jednak oparta na rasie holsztyńsko-fryzjskiej. Aktualna struktura rasowa bydła w naszym kraju umożliwia także dynamiczny rozwój produkcji mleka ekologicznego oraz wytwarzanie markowych produktów związanych z danym regionem [12, 16].

Największe pogłowie bydła w Polsce było w latach 70. XX wieku, osiągając apogeum 13,2 mln szt. w 1975 roku, w tym 6,1 mln krów. Przemiany ustrojowe, szczególnie z pierwszej połowy lat 90., przyniosły znaczny spadek pogłowia w zasadzie wszystkich gatunków zwierząt gospodarskich, przy czym największy spadek pogłowia, zarówno bydła, jak i krów zanotowano w latach 1990-1996. Od roku 1996 pogłowie bydła w Polsce zmniejszyło się z około 7 mln do 5,5 mln szt. w roku 2013, tj. o ponad 20%, w tym krów prawie o 1 mln, czyli prawie 30%. Pomimo spadkowej tendencji w pogłowie krów mlecznych, sukcesywnie wzrasta wielkość populacji aktywnej, osiągając – według stanu na 31 grudnia 2014 r. – 733 tys. sztuk, co stanowi ponad 30% całego pogłowia krów mlecznych w kraju (tab. 1).

Tabela 1

Przeciętne wydajności ocenianych krów mlecznych w latach 1912-2014 [18]

Rok	Przeciętnie			Rolnicy indywidualni			Krowy wpisane do ksiąg			
	liczba krów	mleko (kg)	tłuszcz (kg/%)	białko (kg/%)	liczba krów	mleko (kg)	% tłuszczu/białka	liczba krów	mleko (kg)	% tłuszczu/białka
1912	2000	2162	-/-	-/-	-	-	-/-	-	-	-/-
1922	6750	2339	75/3,2	-/-	-	-	-/-	-	-	-/-
1930	66 608	3185	106/3,3	-/-	4706	2416	3,50/-	22 160	3546	3,29/-
1950	62 151	3023	102/3,39	-/-	5473	3045	3,73/-	11 469	3535	3,42/-
1960	335 256	2832	100/3,52	-/-	30 455	3812	3,68/-	50 329	3580	3,54/-
1970	631 148	3111	114/3,68	-/-	85 142	4013	3,78/-	259 966	3494	3,70/-
1980	1 058 478	3279	129/3,92	-/-	298 015	3966	3,93/-	301 990	3757	3,89/-
1990	620 048	4131	167/4,04	113/3,21	104 620	4736	4,05/3,20	446 668	4039	4,00/-
2000	387 645	5379	222/4,12	175/3,26	223 345	5245	4,08/3,25	150 445	5490	4,14/3,25
2004	481 334	6152	260/4,22	204/3,31	322 580	5865	4,21/3,29	350 520	6044	4,18/3,27
2010	598 402	6980	292/4,18	234/3,35	454 614	6656	4,23/3,34	457 194	7007	4,11/3,28
2014	733 241	7582	309/4,08	255/3,36	592 126	7286	4,13/3,36	553 831	7578	4,04/3,30

W Polsce oceną wartości użytkowej była mlecznego objętych jest 11 ras krów: polska holsztyńsko-fryzyjska w dwóch odmianach barwnych (czarno- i czerwono-białej), simentalska, polska czerwona, jersey, montbeliarde, białogrzbieta, polska czerwono-biała, polska czarno-biała, brown swiss, szwedzka czerwona i norweska czerwona (tab. 2).

Najliczniejszą w Polsce rasą (636 tys. krów objętych kontrolą użytkowości w 2014 r.) jest polska holsztyńsko-fryzyjska odmiana czarno-białej (PHF HO), powstała poprzez krzyżowanie wypierające miejscowej rasy nizinnej czarno-białej sprowadzanym od lat 70. ubiegłego wieku ze Stanów Zjednoczonych i Kanady byłym holsztyńsko-fryzyjskim. Stanowi ona ok. 85% pogłowia. Krowy te występują na terenie całego kraju. Charakteryzują się mocną budową, dobrze rozwiniętą klatką piersiową, głębokim tułowiem, wysokimi nogami, płaskimi i długimi mięśniami. Dorosła krowa osiąga masę ciała 650-800 kg, przy wysokości w krzyżu 143 cm [15]. Wydajność populacji aktywnej krów tej rasy za rok 2014 wynosiła 7742 kg mleka, przy zawartości tłuszczu 4,07% i białka 3,35% [18]. Należy zaznaczyć, że istnieje obecnie w Polsce wiele stad, w których średnia wydajność krów tej rasy wynosi ponad 10 000 kg w laktacji (tab. 3), a kilkanaście krów osiąga wydajność za laktację w granicach 20 tys. kg mleka (tab. 4).

Drugą odmianą barwną w rasie polskiej holsztyńsko-fryzyjskiej jest czerwono-biała (PHF RW). Historia jej powstania jest podobna jak odmiany czarno-białej. Można ją spotkać na terenie całego kraju, przy czym najwięcej stad jest na Dolnym Śląsku. Umaszczenie jest czerwono-białe o różnym udziale czerwieni i bieli, może występować dropiatość i przewaga barwy

białej. Tułów nieco lepiej (jak u odmiany czarno-białej) umięśniony, głównie w partii lędźwiowej i udach. Wydajność populacji aktywnej krów tej rasy (24 118 szt.) za rok 2014 wynosiła 7068 kg mleka, przy zawartości tłuszczu 4,15% i białka 3,37% [18].

Trzecią co do wielkości populację bydła mlecznego na świecie stanowi rasa jersey (JE), wyhodowana na wyspie Jersey w kanale La Manche, której udokumentowana historia sięga XVIII wieku. Rasa ta jest znana z produkcji mleka o najwyższej koncentracji składników, powyżej 14% suchej masy, w tym tłuszczu w granicach 6% i białka – 4%, co jest istotne w produkcji serowarskiej. U rasy tej występuje wysoka frekwencja allelu B k-kazeiny [21], co łączy się z krótszym czasem koagulacji mleka pod wpływem podpuszczki i daje większą zwiężłość skrzepu [3]. W Polsce krów rasy jersey jest nieco powyżej 1 tys. sztuk. Są to małe krowy o typowych cechach mlecznych, osiągają masę ciała w granicach 370-450 kg, przy wysokości w kłębie 120 cm. Sylwetka zwierząt jest szlachetna, umięśnienie skąpe i płaskie, budowa wymienia poprawna i harmonijna, kończyny suche, głowa mała, czoło szerokie z wyrazistymi dużymi oczami, zad często spadzisty. Umaszczenie bulane, brunatne lub szare, przy czym zawsze występuje tzw. sarni pysk i często ciemniejsza pręga grzbietowa [15]. Według danych PFHBiPM [18], utrzymywana w Polsce aktywna populacja krów rasy jersey uzyskała w 2014 roku średnią wydajność 6009 kg mleka, o zawartości tłuszczu 5,10% i białka 3,84%.

Jedną z najliczniejszych populacji bydła na świecie jest rasa simentalska (SM), wyhodowana w Szwajcarii, w dolinie rzeki Sim. Jej korzenie sięgają IV wieku. Pogłowie tej rasy wynosi

Tabela 2

Przeciętne wydajności ocenianych krów mlecznych w Polsce według ras [18]

Rasa	Liczba stad w rasie	Przeciętna liczba krów	Przeciętna wydajność						Okres międzywyciel. (dni)	Wiek l wyciel. (dni)
			mleka (kg)	tłuszczu		białka		tłuszcz + białko		
				kg	%	kg	%			
PHF HO	19 947	636 226,4	7742	315	4,07	259	3,35	574	436	822
PHF RW	8066	24 118,5	7068	293	4,15	238	3,37	531	422	824
Simentalska	2038	10 768,4	6030	248	4,12	209	3,46	4,57	407	867
Polska czerwona	437	2787,2	3588	155	4,31	121	3,38	276	409	845
Jersey	521	1057,5	6009	307	5,10	231	3,84	538	414	790
Montbeliarde	594	2612,1	7203	286	3,97	251	3,49	537	421	872
Białogrzbieta	91	472,4	4333	173	3,98	142	3,28	315	412	886
Polska czerwono-biała	447	3578,9	4635	189	4,08	151	3,26	340	407	853
Polska czarno-biała	266	2080,1	4710	194	4,11	155	3,30	349	421	896
Brown swiss	98	257,8	7076	304	4,30	251	3,54	555	434	875
Szwedzka czerwona	81	186,5	7029	305	4,34	252	3,59	557	421	798
Norweska czerwona	89	128,3	7052	306	4,34	248	3,51	554	425	799
Mieszzańce międzyrasowe	14 355	48 465,0	6728	283	4,21	229	3,41	512	409	834
Inne rasy	570	586,1	7149	297	4,16	246	3,44	543	405	846

Tabela 3

Zestawienie najlepszych stad o najwyższej wydajności kg mleka według ras [18]

Lp.	Właściciel Miejscowość, województwo	Metoda oceny	Przeciętna liczba krów		Przeciętna wydajność				Okres międzywyciel. (dni)	Wiek I wyciel. (dni)	
			w oborze	w rasie	mleka (kg)	tłuszczu		białka			
						kg	%	kg	%		
Rasa polska holsztyńsko-fryzyjska odmiany czarno-białej											
1	Majewscy Urszula i Eugeniusz Kołożąb, pomorskie	AT4	27,4	21,6	14 371	446	3,10	479	3,33	465	819
2	GR Pohl Maciej Krotoszyn, wielkopolskie	AT4 R*	99,7	96,9	14 148	606	4,28	460	3,25	407	779
3	Mazurek Elżbieta Ostrobudki, wielkopolskie	A4	27,2	27,2	13 698	510	3,72	455	3,32	404	756
4	Neneman Robert Wełnica, wielkopolskie	A4	72,1	72,1	13 091	564	4,31	431	3,29	466	772
Rasa polska holsztyńsko-fryzyjska odmiany czerwono-białej											
1	Chrząszcz Marcin Mionów, opolskie	A4	40,0	32,6	10 604	479	4,52	368	3,47	440	806
2	Kontny Krystian Józef Leśnik, opolskie	A4	43,2	39,6	10 527	507	4,82	374	3,55	476	866
3	OHZ „Głogówek” Sp. z o.o. Biedrzychowice, opolskie	A4	328,5	295,3	10 052	404	4,02	332	3,30	428	792
4	Goetz Stefan Ścigów, opolskie	AT4	80,7	55,7	9884	383	3,87	347	3,51	439	800
Rasa simentaliska											
1	Puchalski Andrzej Nagórki, kujawsko-pomorskie	AT4	9,7	8,5	10 550	433	4,10	352	3,34	359	781
2	GR Stączek Jerzy Jaćmierz, podkarpackie	A4	65,3	51,5	8063	315	3,91	281	3,49	463	933
Rasa polska czerwona											
1	Gubała Wojciech Maruszyna, małopolskie	AT4	7,0	7,0	5919	289	4,88	194	3,28	365	873
2	Solarczyk Edward Czarny Dunajec, małopolskie	AT4	9,9	9,3	5824	258	4,43	203	3,49	361	0
Rasa jersey											
1	SK Michałów Sp. z o.o. Michałów, świętokrzyskie	A4	129,4	129,4	7687	405	5,27	303	3,94	408	710
2	SK Iwno Sp. z o.o. Wiktorowo, wielkopolskie	A4	213,2	205,3	6554	337	5,14	260	3,96	423	798
Rasa montbeliarde											
1	Montagro Sp. z o.o. Wierzbica, lubelskie	AT4	304,7	302,7	8425	303	3,60	303	3,59	493	936
2	GR Kaźmierczak Paweł Sokołowo, wielkopolskie	AT4	13,3	6,7	7671	296	3,86	253	3,30	394	957
Rasa białogrzbata											
1	GR Makarewicz Wojciech Terebela, lubelskie	AT4	35,6	28,1	6290	252	4,00	219	3,48	375	725
2	Jabłońska Mariola i Leszek Jesionowiec, warmińsko-mazurskie	AT4	21,9	14,9	5366	196	3,66	174	3,24	405	711
Rasa polska czerwono-biała											
1	GR Trałka Stanisław Brzeziny, podkarpackie	AT4	16,1	8,4	8075	394	4,88	272	3,37	453	815
2	Szumańska Dorota Nowe Rybie, małopolskie	AT4	18,1	10,0	7821	330	4,22	257	3,29	362	748
Rasa polska czarno-biała											
1	Szulwic Jacek Groszki, warmińsko-mazurskie	AT4	33,2	30,9	6488	228	3,51	225	3,46	370	823
2	Paruch Krzysztof GR Rzepczyno, zachodniopomorskie	AT4	21,0	17,4	6426	261	4,06	216	3,36	355	1035
Rasa brown swiss											
1	Marciniak Leszek Stypin, wielkopolskie	AT4	146,3	6,4	10 862	431	3,97	383	3,53	519	0
2	Kocielnik Grzegorz Ksawerynów, Lubelskie	A4	97,3	6,2	8672	339	3,91	299	3,45	0	933
Rasa szwedzka czerwona											
1	KR Szestno Sp. z o.o. Lembruk, wamińsko-mazurskie	AT4	1 083,1	4,2	10 464	422	4,03	355	3,39	387	0
2	PR-P „Dębowo” Sp. z o.o. Dębowo, kujawsko-pomorskie	A4	134,7	4,3	8823	364	4,12	307	3,48	422	0
Rasa norweska czerwona											
1	GR Chrupek Andrzej Szaruty, mazowieckie	AT4	25,9	6,3	8046	309	3,84	277	3,44	474	0
2	Żabecki Roman Rakutowo, kujawsko-pomorskie	AT4	66,2	47,3	6589	293	4,45	237	3,59	457	782

Tabela 4

Zestawienie krów o najwyższej w laktacji wydajności kg mleka według ras [18]

Lp.	Właściciel Miejscowość, województwo	Krowa	Ojciec krowy	Rok ur.	Nr lak.	Wydajność krowy						
						dni doju	mleko (kg)	tłuszcz		białko		tł+bi (kg)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Rasa polska holsztyńsko-fryzyjska odmiany czarno-białej												
1	Pietruszyński Adam Straduny, warmińsko-mazurskie	PL-005182987644 CAŁKA	US-60390347 MITCH	2009	3	305	20 106	544	2,71	612	3,04	1156
2	Pietruszyński Adam Straduny, warmińsko-mazurskie	PL-005182988672 JANA	NL-339291027 PARAMOUNT	2009	2	305	19 960	678	3,40	606	3,04	1284
3	Pietruszyński Adam Straduny, warmińsko-mazurskie	PL-005187576355 ODA	NL-269319343 WEBSITE	2009	3	305	19 919	709	3,56	645	3,24	1354
4	OHZ Osięciny Sp. z o.o. Chotel, kujawsko-pomorskie	PL-005215925490 ANKA 37	CA-10743429 APTITUDE	2008	3	305	19 838	737	3,71	585	2,95	1322
5	OHZ Kamieniec Ząbkowicki Starczów, dolnośląskie	PL-005198390018 Sarna 42	PL-005162742409 Toledo BB	2009	2	305	19 838	641	3,23	608	3,06	1249
6	GR Szlaski Kazimierz Trzebieszów, lubelskie	PL-005262277764 Eliza	US-62030793 Logan	2010	2	305	19 830	734	3,70	717	3,62	1451
7	Pietruszyński Adam Straduny, warmińsko-mazurskie	PL-005274737058 Ilona	NL-288458773 Canvas	2010	2	305	19 761	604	3,06	567	2,87	1171
8	GR Słupkowski Ryszard Suchorączek, kujawsko-pomorskie	PL-005158295117 Gerwa	PL-005020208394 Laner ET	2007	4	305	19 440	370	1,90	553	2,85	923
9	GR Pohl Maciej Krotoszyn, wielkopolskie	PL-005186444587 Bela	PL-005054463832 Fighter	2009	3	270	19 393	809	4,17	616	3,17	1425
10	OHZ Osięciny Sp. z o.o. Michałow, kujawsko-pomorskie	PL-005215924882 Almara 15	US-132465661 Zesty	2008	4	305	19 253	688	3,58	565	2,93	1253
11	OHZ Kamieniec Ząbkowicki Starczów, dolnośląskie	PL-005178009008 Hornster Thusj	DE-0349952680 Samuel	2008	3	305	19 124	731	3,82	573	3,00	1304
12	Agro-Tak Zagrodno Modlikowice, dolnośląskie	PL-005225524898 Olimpia V	US-135538586 Geneva	2010	2	305	19 098	572	2,99	580	3,03	1152
13	Agro-Tak Zagrodno Modlikowice, dolnośląskie	PL-005220822562 Unia III	US-60301421 Encino	2010	2	305	19 018	626	3,29	584	3,07	1210
14	OHZ Osięciny Sp. z o.o. Osięciny, kujawsko-pomorskie	PL-005148705510 Bula 43	NL-288458773 Canvas	2007	4	305	19 017	622	3,27	556	2,92	1178
Rasa polska holsztyńsko-fryzyjska odmiany czerwono-białej												
1	SK Prudnik Sp. z o.o. Wierzbiec, opolskie	PL-005294237927 Era 176	US-134266156 Lion King	2010	2	305	18 128	562	3,10	549	3,03	1111
2	OHZ Osięciny Sp. z o.o. Jarantowice, kujawsko-pomorskie	PL-005213478905 Cera 38	CH-120001170754 Dominator	2009	3	305	16 885	541	3,20	520	3,08	1061
3	SK Prudnik Sp. z o.o. Wierzbiec, opolskie	PL-005294238030 Era 179	US-134266156 Lion King	2010	2	305	16 616	444	2,67	491	2,96	935
Rasa simentaliska												
1	KR Szestno Sp. z o.o. Lumbruk, warmińsko-mazurskie	PL-005149311161 Tara 3	DE-0933418056 Rifurt	2008	4	305	15 159	562	3,71	471	3,11	1033
2	KR Szestno Sp. z o.o. Lumbruk, warmińsko-mazurskie	PL-005149311352 Belka 10	DE-0933418056 Rifurt	2008	4	305	14 023	446	3,18	463	3,30	909
3	ZDIZ-PIB Kołbacz Dębina, zachodniopomorskie	PL-005184900887 Markiza 105	PL-000609006253 Humid	2009	3	305	13 491	596	4,42	456	3,38	1052
Rasa polska czerwona												
1	Borowski Hubert Oblegorek, świętokrzyskie	PL-005215150076 Marka	PL-005140905635 Platonek	2009	3	305	8412	371	4,41	274	3,25	645
2	Zdybaj Maria Tarnawa, małopolskie	PL-005317973450 Pamela	PL-000603315335 Ufny	2010	2	305	7962	342	4,30	263	3,31	605
3	GR Kuzaś Jakub Grobla, wielkopolskie	PL-005017002283 Dżersejka		2006	5	288	7892	265	3,35	259	3,28	524
Rasa jersey												
1	Grzymała Adam Nowy Skarzyn, podlaskie	PL-005201950178 Sowa		2008	3	305	11 050	447	4,04	413	3,73	860
2	SK Michałów Sp. z o.o. Michałów, świętokrzyskie	PL-005122460022 Jabłonna 3	US-11103085 Mecca	2006	5	305	10 581	573	5,42	378	3,58	951
3	SK Michałów Sp. z o.o. Michałów, świętokrzyskie	PL-005249009470 Kamelia 62	US-111023978 Action	2010	2	305	10 065	552	5,48	386	3,83	938

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Rasa montbeliarde												
1	Montagro Sp. z o.o. Wierzbica, lubelskie	PL-005140357274 Byczka	PL-000609007279 Lecuyer	2006	6	305	15 434	448	2,90	555	3,60	1003
2	Montagro Sp. z o.o. Wierzbica, lubelskie	PL-005184390008 Enia	PL-005140356819 Oxbo	2009	3	305	15 198	497	3,27	465	3,06	962
3	Montagro Sp. z o.o. Wierzbica, lubelskie	PL-005144114743 Celka	FR-0196014411 Micmac	2007	4	305	14 496	507	3,50	494	3,41	1 001
Rasa białogrzbieta												
1	Just Piotr Jednaczewo, podlaskie	PL-005091037126 Koza		2004	8	305	9 632	401	4,16	297	3,08	698
2	Grygiewicz Andrzej Chilmony Kolonia, podlaskie	PL-005149938603 Linda		2007	5	305	8 811	277	3,14	259	2,94	536
3	Laszuk Krzysztof Łukowce, lubelskie	PL-005198292046 Białowieża		2009	3	305	8 254	342	4,14	298	3,62	640
Rasa polska czerwono-biała												
1	SK Prudnik Sp. z o.o. Wierzbic, opolskie	PL-005185472642 Lapka 110	PL-000607040798 Akar	2009	2	305	14 084	536	3,81	447	3,17	983
2	SK Prudnik Sp. z o.o. Wierzbic, opolskie	PL-005185470921 Isette 69	PL-000600902995 Allan	2008	3	305	11 439	440	3,85	372	3,25	812
3	Wiencierz Roman Budziska, śląskie	PL-005095327704 Ania		2006	6	305	10 333	475	4,60	365	3,53	840
Rasa polska czarno-biała												
1	GR Janikowski Sławomir Czapiewice, pomorskie	PL-005079243433 Czarna		2003	8	305	11 240	446	3,97	362	3,22	808
2	Wandachowicz Ryszard Wyszobór, zachodniopomorskie	PL-005161513482 Rogata 12	PL-000600334601 Fabian	2009	4	305	10 836	401	3,70	367	3,39	768
3	Dombrowski Andrzej Koszelewy, warmińsko-mazurskie	PL-005136632040 Róża		2005	6	305	10 662	395	3,71	362	3,39	757
Rasa brown swiss												
1	Marciniak Leszek Stypin, Wielkopolskie	PL-005190964934 Mewa 2		2008	3	305	11 555	400	3,47	401	3,47	801
2	GR Bartkowiak Robert Wiecanowo, kujawsko-pomorskie	PL-005208128679 Wendy 1	DE-0939764930 JJ I	2008	4	305	11 555	490	4,24	400	3,46	890
3	Klepacki Mieczysław Putkowice Nagórne, podlaskie	AT-646330807 Seefrau	DE-0936415980 POISON	2005	5	305	10 977	450	4,10	360	3,28	810
Rasa szwedzka czerwona												
1	KR Szestno Sp. z o.o. Lembruk, warmińsko-mazurskie	SE-0113180395 Sandra	SE-91678 K Lens	2006	4	305	13 429	587	4,37	438	3,26	1 025
2	KR Szestno Sp. z o.o. Lembruk, warmińsko-mazurskie	SE-0113180407 Sandra	SE-91904 Forsgard	2007	5	305	13 266	529	3,99	443	3,34	972
3	GR Wonieść Sp. z o.o. Jezierzyce, wielkopolskie	SE-0280650500 Balla	SE-91310 Sperringe	2005	5	305	12 470	642	5,14	448	3,59	1 090
Rasa norweska czerwona												
1	GR Bartkowiak Robert Wiecanowo, kujawsko-pomorskie	PL-005274238074 Ulsa 1	NO-10177 Braut	2010	2	305	10 412	401	3,85	319	3,06	720
2	GR Chrupiek Andrzej Szaruty, mazowieckie	PL-005148527150 Jurka 2	PL-000609006170 Ulsaker	2007	6	301	10 409	333	3,19	334	3,21	667
3	GR Przychodźki Leszek Leśniewo, mazowieckie	PL-005304815992 Werka 3	NO-10412 Vibeasen	2012	1	305	10 021	350	3,49	338	3,38	688

ponad 40 mln sztuk, a popularność wiąże się m.in. z dwukierunkowym użytkowaniem [11]. Charakterystyczną cechą była simentalskiego jest mocna budowa ciała, dobre umięśnienie i silne, szeroko rozstawione nogi. Wymię jest płaskie, półkoliste. Masa ciała dorosłych krów waha się w granicach 600-700 kg, a wysokość w kłębie 136-138 cm. W Polsce utrzymywana jest głównie w Bieszczadach, gdzie panują trudniejsze warunki klimatyczne i niższy poziom produkcji rolniczej. Do zalet tej rasy należą: dobra zdrowotność i odporność na choroby oraz znakomita przydatność mleka do produkcji serów. Według danych PFHBiPM [18], średnia wydajność krów simentalskich w 2014 roku wynosiła 6030 kg mleka, o zawartości 4,12% tłuszczu i 3,46% białka.

Krowy rasy montbeliarde (MO) po raz pierwszy sprowadzono do Polski z Francji w 1995 roku, a w 2001 roku Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi zezwoliło na otwarcie i prowadzenie ksiąg hodowlanych [4]. Masa ciała krów wynosi 600-700 kg, a buhajów ok. 1000 kg, wysokość w krzyżu około 140 cm. Zwierzęta charakteryzują się harmonijną budową ciała, mocnymi kończynami i racicami oraz dobrym, jak na bydło mleczne, umięśnieniem. W Polsce w 2014 roku objętych oceną użyteczności mlecznej było 2612 krów; ich średnia wydajność wynosiła 7203 kg mleka, o zawartości 3,97% tłuszczu i 3,49% białka [18].

Zaimportowane do Polski z USA było rasy brown swiss (BS) pochodzi ze Szwajcarii. Jest bydlęciem o kombinowanym, mięsno-mlecznym typie użytkowym. Pierwotna europejska nazwa to

szwyce lub brunatne bydło alpejskie. Charakteryzuje się harmonijną budową, o nieco lepiej zaznaczonych cechach mlecznych, ale równocześnie stosunkowo dobrym umięśnieniem. Umaszczenie brunatne o różnych odcieniach, z jasną otoczką wokół słuźawicy oraz bielą wokół oczu i uszu. Na grzbiecie występuje często biała pręga oraz plamy na brzusznej stronie ciała. Skóra, końce rogów oraz słuźawica i racice są ciemne. Cechą charakterystyczną tej rasy jest stosunkowo wysoka frekwencja allelu B k-kazeiny. Osobniki o genotypie BB stanowią około 30% populacji. Mleko krów tej rasy jest dobrym surowcem do produkcji serów wysokogatunkowych [6]. PFHBiPM otworzyła 1 lipca 2008 r. księgę hodowlaną dla bydła rasy brown swiss. W 2014 roku oceną użytkowości mlecznej objętych było 260 krów, których średnia wydajność wynosiła 7076 kg mleka o zawartości 4,30% tłuszczu i 3,54% białka [18].

Od 1 maja 2009 r. Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka zaczęła prowadzić księgi hodowlane dla rasy szwedzkiej czerwonej (SRB). Rasa ta wywodzi się od lokalnych szwedzkich krów i pochodzącego z importu bydła czerwonego. Pierwszy import bydła rasy ayrshire miał miejsce w roku 1847. W 1920 roku zaimportowano bydło rasy ayrshire i shorthorn w mlecznym typie użytkowym z Wielkiej Brytanii. W 1890 roku powstały w Szwecji dwa związki hodowców prowadzące księgi hodowlane (szwedzki związek rasy ayrshire i związek czerwonego bydła szwedzkiego). Związki te w 1928 roku połączyły się, tworząc związek szwedzkiego bydła czerwonego. Od końca lat 60. XX wieku do kojarzenia z krowami szwedzkimi czerwonymi wykorzystywane były na dużą skalę buhaje ayrshire z Finlandii i bydło czerwone norweskie z Norwegii. Od połowy lat 80. do kojarzeń wykorzystywane były również buhaje rasy ayrshire pochodzące z Kanady, a także buhaje rasy duńskiej czerwonej. Według obowiązującego wzorca, krowy rasy szwedzkiej czerwonej powinny mieć wysokość w krzyżu 140-145 cm, kształt ciała zbliżony do trójkąta, umięśnienie płaskie, profile mięśni lekko wklęsłe, głowę lekką, szyję delikatną, wąską, wydłużoną, grzbięt szeroki i prosty, zad lekko spadzisty, nogi szeroko i równolegle ustawione o silnej kości i wyrazistych stawach, wymię pojemne. Rasa ta charakteryzuje się umaszczeniem jednolitym czerwonym, ewentualnie z mniejszymi lub większymi białymi łatami, wymię jest jasno umaszczone z ciemniejszymi odmastkami z tyłu, w górnej jego części [7]. W Polsce w 2014 roku oceną użytkowości mlecznej objętych było 186 krów, których średnia wydajność wynosiła 7029 kg mleka o zawartości 4,34% tłuszczu i 3,59% białka [18].

Rasa norweska czerwona (NRF) została wyhodowana w Norwegii w latach 30. ubiegłego wieku, na bazie rodzimego bydła norweskiego oraz szwedzkiego czerwonego i fińskiego ayrshira. W Norwegii stanowi aż 98% populacji bydła. Jest to rasa o dwukierunkowej użytkowości mięsno-mlecznej. Od ponad 50 lat norwescy hodowcy kładą duży nacisk na cechy funkcjonalne i produkcyjne tego bydła. Dorosłe krowy uzyskują masę ciała 550-600 kg. Dominuje umaszczenie czerwono-białe, ale ok. 30% osobników ma umaszczenie czarno-białe, odziedziczone po lokalnych przodkach. Wiele buhajów rasy czerwonej norweskiej jest bezrogich. Buhaje homozygotycznie bezrogię przekazują tę cechę na potomstwo. W Polsce w 2014 roku oceną użytkowości mlecznej objęte były 133 krowy tej rasy; ich średnia wydajność wynosiła 7052 kg mleka o zawartości 4,34% tłuszczu i 3,51% białka [18].

W Polsce użytkowane mlecznie są również cztery rodzime rasy bydła, objęte programem ochrony zasobów genetycznych, tj. polska czerwona (RP), białogrzbieta (BG), polska czarno-biała (ZB) i polska czerwono-biała (ZR). Charakteryzują się niższą produktywnością, ale są doskonale przystosowane do miejscowych warunków. Mają wiele zalet: odporność na choroby, dobrą płodność, długowieczność [9].

Bydło polskie czerwone to rasa od niepamiętnych czasów związana z terenem Polski. Rozprzestrzenianie się bydła o umaszczeniu czerwonym, z różnymi odcieniami tej barwy na tereny polskie można wiązać z ruchami ludnościowymi, jakie miały miejsce na początku XVI wieku. W 1894 roku powstał pierwszy Związek Hodowców Bydła Czerwonego przy Małopol-

skim Towarzystwie Rolniczym. W tym czasie Stefan Romer stworzył stado bydła czerwonego w Jodłowniku, które istnieje do dzisiaj. W 1901 roku prof. Leopold Adametz opisał po raz pierwszy rasę polską czerwoną, a w 1906 roku wprowadzono urzędową ocenę mleczności krów. Księgę rodowodową tej rasy wydano w 1913 roku. W okresie międzywojennym polskie bydło czerwone stanowiło 25% krajowej populacji. Wyróżniano wówczas 4 odmiany tej rasy: podgórską, dolinową, śląską i rawicką. Po II wojnie światowej, jeszcze pod koniec lat sześćdziesiątych, było w Polsce około 2 mln sztuk bydła czerwonego, co stanowiło 18% pogłowia. Od 1959 roku było ono krzyżowane z buhajami rasy duńskiej czerwonej (w Polsce południowej dopiero od roku 1964), a w powiecie siemiatyckim także z rasą jersey. W 1973 roku ograniczono rejonizację bydła czerwonego do trzech powiatów ówczesnego województwa krakowskiego. W 1975 roku utworzono rejon zachowawczy, obejmujący 55 tys. krów. W roku 1982, wraz ze zniesieniem rejonizacji ras, uległ likwidacji rejon zachowawczy hodowli bydła polskiego czerwonego. W 1999 roku rasa została objęta programem ochrony zasobów genetycznych. Był to pierwszy tego typu program dla bydła w Polsce. Bydło polskie czerwone charakteryzuje się umaszczeniem od czerwonego do ciemnoczerwonego, z ciemnymi nozdrzami i racicami, silnymi nogami o twardych racicach; masa ciała dorosłych krów wynosi 450-500 kg, buhajów 700-800 kg [9, 15]. Według danych PFHBiPM [18], średnia wydajność populacji aktywnej w 2014 roku wynosiła 3588 kg mleka o zawartości 4,31% tłuszczu i 3,38% białka.

Bydło białogrzbiete to stara polska rodzima rasa, utrzymywana od wieków na wschodzie kraju, głównie na Polesiu (w dorzeczu Bugu i Biebrzy). W latach 70. XX wieku została uznana za wymarłą. Prace nad restytucją i zachowaniem zasobów genetycznych tej rasy prowadzi od lat 90. ubiegłego wieku Katedra Hodowli i Ochrony Zasobów Genetycznych Bydła Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie. W 2002 roku opracowano dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi program hodowlany dla realizacji tego celu [8]. W lipcu 2003 roku minister rolnictwa uznał białogrzbiety za polską rasę i otworzył dla niej księgi hodowlane, które prowadzi Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie. Rasa ta została włączona do „Programu ochrony zasobów genetycznych zwierząt w Polsce” 11 września 2003 roku. Charakterystyczną cechą bydła białogrzbiatego jest wąski, biały pas sierści o nieregularnym, nieco zygzakowatym obrzeżu, przechodzący wzdłuż linii grzbietu i rozszerzający się przy nasadzie ogona. Boki zwierzęcia są czarne lub czerwone (stąd nazwa boczaste – używana przez prof. Moczarskiego), na głowie biała plama, okolice oczu często cętkowane, nogi dwubarwne (biało-czarne lub czerwono-białe). Dorosłe krowy osiągają masę ciała 500-600 kg, a buhaje 800-900 kg [14, 15]. Populacja aktywna krów tej rasy w roku 2014 liczyła 473 szt., a ich średnia wydajność wynosiła 4333 kg mleka o zawartości 3,98% tłuszczu i 3,28% białka [18].

W 2006 roku, w ramach realizacji procesu odtwarzania populacji krów ras rodzimych, Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi otworzył księgi hodowlane dla rasy polskiej czarno-białej i polskiej czerwono-białej. Od 2008 roku rasy te objęte są programem ochrony zasobów genetycznych. Obie rasy reprezentują typ kombinowany, o dobrze zaznaczonych cechach mlecznych i mięsnych [9, 15]. W 2014 roku oceną użytkowości mlecznej objęto 2081 krów rasy polskiej czarno-białej o średniej wydajności 4710 kg mleka, o zawartości tłuszczu 4,11% i białka 3,30%. Wydajność 3580 krów rasy polskiej czerwono-białej wynosiła 4635 kg o zawartości tłuszczu 4,08% i białka 3,26% [18].

W ostatnich latach przeprowadzono w zespole lubelskim szerokie badania nad oceną wartości odżywczej i przydatności technologicznej mleka różnych ras krów, użytkowanych w Polsce w różnych systemach chowu. W tabeli 5. zamieszczono wybrane wyniki z tych badań. Wykazano, że krowy wszystkich 4 ocenianych ras (polska holsztyńsko-fryzyjska odmiany czarno- i czerwono-białej, montbeliarde i simentalska) użytkowane w systemie intensywnym (utrzymanie wolnostanowiskowe i żywienie w systemie TMR lub PMR) produkowały zdecydowanie więcej mleka o wyższej zawartości składników podstawowych

Tabela 5

Skład chemiczny i wskaźniki przydatności technologicznej mleka krów ocenianych ras [1, 10]

Wyszczególnienie	System intensywny				System tradycyjny			
	polska holsztyńsko-fryzyjska odmiana czarno-białej*	polska holsztyńsko-fryzyjska odmiana czerwono-białej**	montbeliarde**	simentalska**	simentalska*	białogrzbieta*	polska czerwona*	polska czarno-biała*
n	219	214	200	126	329	191	168	69
Wydajność dobową (kg)	28,56	27,05	28,20	24,32	19,11	16,86	12,59	17,16
Tłuszcz (%)	4,37	4,17	4,35	4,35	3,93	3,96	4,35	3,98
Białko (%)	3,49	3,61	3,75	3,79	3,38	3,37	3,61	3,37
Kazeina (%)	2,59	2,75	2,83	2,83	2,54	2,46	2,68	2,46
Proporcja białko/tłuszcz	0,81	0,86	0,86	0,87	0,86	0,86	0,85	0,86
Laktoza (%)	4,75	4,81	4,85	4,73	4,74	4,69	4,66	4,75
Sucha masa (%)	13,27	13,36	13,65	13,56	12,73	12,70	13,30	12,78
Kwasowość (pH)	6,73	6,70	6,72	6,67	6,72	6,72	6,69	6,74
Czas krzepnięcia (min)	4:57	4:49	4:18	4:40	3:20	4:04	3:09	3:18
Stabilność cieplna (min)	3:02	3:46	2:46	3:08	3:01	3:07	2:34	2:18

*Wg Litwińczuka i wsp. [10]; **Wg Barłowskiej i wsp. [1]

(tłuszcz, białko, kazeina) w porównaniu do krów 4 ras lokalnych, użytkowanych w tradycyjnych systemach chowu (obory uwięziowe, żywienie tradycyjne). Jedynie mleko krów rasy polskiej czerwonej miało podobny skład podstawowy, tzn. zawartość tłuszczu na poziomie 4,35%, białka 3,61% i kazeiny 2,68% do surowca pozyskiwanego w intensywnym systemie chowu. Mleko krów wszystkich 4 ocenianych ras lokalnych (polska czerwona, białogrzbieta, simentalska i polska czarno-biała), użytkowanych w systemie tradycyjnym, charakteryzowało się natomiast krótszym czasem krzepnięcia enzymatycznego (traktowany jako najważniejszy wskaźnik określający przydatność mleka do produkcji serowarskiej), a najlepsze wyniki w tym zakresie miało mleko krów rasy polskiej czerwonej.

W populacji aktywnej (objętej kontrolą użyteczności mlecznej) dominują wyraźnie stada utrzymujące od 20 do 50 krów, stanowiące ponad 50% wszystkich ocenianych. Poważnym problemem jest jednak stosunkowo krótki okres użytkowania mlecznego (około 3 lata) w zasadzie wszystkich utrzymywanych w Polsce ras krów, co sprawia, że są brakowane na rzeź w wieku 5-6 lat (tab. 6). Jedynie w populacji 4 ras rodzimych (polskiej czerwonej, białogrzbieta, polskiej czarno-białej i polskiej czerwono-białej) okres użytkowania jest wyraźnie dłuższy (4-5 laktacji), co przekłada się na średnią długość życia na poziomie 8-9 lat. Pewnym dobrym prognostykiem na przyszłość, w zakresie możliwości poprawy długowieczności krów, jest wykazany w opracowaniu PFHBIIPM [18] fakt, że w 2014 roku żyły w Polsce 394 krowy, które wyprodukowały ponad 100 tys. kg mleka.

Dla hodowcy bydła mlecznego szczególnie ważna jest praktyczna wiedza dotycząca genomowej wartości utrzymywanych zwierząt. Duże nadzieje w tym zakresie wiąże się z selekcją genomową, która zwiększa dokładność oceny wartości hodowlanej bardzo młodych osobników. Poprzez genotypowanie – ocenianie wielu kandydatów, można zwiększyć ostrość selekcji (kiedyś w Polsce oceniano rocznie ok. 250 buhajków, teraz można ich genotypować o wiele więcej). Ze względu na fakt, że selekcjonuje się zwierzęta w młodym wieku, zmniejsza się odstęp pokoleń. W efekcie doskonalone pokolenia wymieniają się szybciej, co łącznie podwaja wielkość uzyskiwanego postępu. Niski koszt oceny genomowej (ok. 50 euro, w stosunku do ok. 50 tys. euro kosztów tradycyjnej oceny buhaja na potomstwie) sprawia, że może ona być i jest szeroko wdrażana. Strabel [23] podaje, że początkowo hodowcy dość sceptycznie patrzyli na wyniki oceny genomowej. Szczególnie trudno było im decydować się na zakup buhaja, którego córek nikt nie widział. Jednak pierwsze buhaje wycenione genomowo już dawno doczekały się oceny na córkach. Wysokie podobieństwo ocen genomowych młodego buhaja z jego ocenami uzyskanymi na podstawie użyteczności córek rozwiła wiele wątpliwości co do sensu stosowania nasienia młodych buhajów.

Selekcja genomowa umożliwiła poznanie genetycznej wartości jałówki i buhaja już w bardzo wczesnym okresie ich życia. Wystarczy pobrać materiał biologiczny (krew lub cebulki włosowe) nowo urodzonego cielęcia i można określić genotyp zwierzęcia, a w dalszej kolejności obliczyć także jego genomową

Tabela 6

Przeciętna wydajność życiowa krów ubitych w roku 2014 według ras [18]

Rasa	Liczba krów	Długość użytkowania (w latach)	Długość życia (w latach)	Przeciętna życiowa wydajność				
				mleka (kg)	tłuszczu		białka	
				kg	%	kg	%	
PHF HO	181 384	3,16	5,78	23 399	967	4,13	782	3,34
PHF RW	6310	2,99	5,70	20 296	849	4,18	683	3,37
Simentalska	2791	3,31	6,08	18 688	773	4,14	642	3,44
Polska czerwona	428	5,27	8,57	18 917	800	4,23	636	3,36
Jersey	339	3,20	5,88	17 768	929	5,23	681	3,83
Montbeliarde	644	2,99	5,52	21 526	859	3,99	751	3,49
Białogrzbieta	65	4,00	7,39	17 651	711	7,03	581	3,29
Polska czerwono-biała	509	5,27	9,22	24 335	991	4,07	787	3,23
Polska czarno-biała	415	5,25	9,15	24 692	1019	4,13	807	3,27
Brown swiss	44	2,72	5,27	17 813	798	4,48	642	3,60
Szwedzka czerwona	63	3,92	6,18	28 866	1270	4,40	1026	3,55
Norweska czerwona	22	2,56	4,70	17 746	762	4,29	621	3,50
Mieszzańce międzyrasowe	11 764	2,34	5,06	15 114	643	4,25	515	3,41
Inne rasy	220	0,90	4,13	5147	216	4,20	179	3,48
RAZEM	204 998	3,12	5,76	22 722	941	4,14	761	3,35

wartość hodowlaną. Znając genomową wartość hodowlaną osobnika można podejmować decyzje dotyczące jego roli w programie hodowlanym. Koszt uzyskania takiej informacji to obecnie w Polsce ok. 200 zł.

Selekcja genomowa otwiera także nowe możliwości poprawy cech trudnych w pomiarach i doskonaleniu. Należą do nich cechy związane ze zdrowiem (np. racice), żernością (np. pobieranie paszy) czy płodnością (np. choroby okołoporodowe, okazywanie rui). Zdaniem Strabla [23], istnieje możliwość uzyskania odpowiednio wysokiej dokładności genomowej wartości hodowlanej, gdy populację referencyjną stanowią tylko krowy. Dzięki temu włączenie do indeksów selekcyjnych nowych cech nie wymaga obejmowania kontrolą użyteczności całych populacji, wystarczy wybrana odpowiednio duża grupa krów.

Literatura: 1. Barłowska J., Litwińczuk Z., Wolanciuk A., Pastuszka R., 2014 – Rocz. Nauk. PTZ 10 (4), 115-124. 2. FAOSTAT, 2015 – Statistics Division. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <http://faostat.fao.org>. 3. Feleńczak A., Gil Z., Ormian M., 2000 – Rocz. Nauk. Zoot. 8, 9-13. 4. Gołębiowski M., Brzozowski P., 2009 – Med. Weter. 65(8), 566-570. 5. Kamieniecki H., 1984 – Pr. Mat. Zoot. 29, 45-57. 6. Krajowy program hodowlany dla bydła rasy Brown Swiss w Polsce. http://www.pfhn.pl/images/pdf/hodowla/programy%20hodowlane/Program_brown_swiss.pdf. 7. Krajowy program hodowlany dla bydła rasy Szwedzkiej Czerwonej w Polsce. [szwedzkiej_czerwonej.pdf. 8. Litwińczuk Z., 2002 – Program hodowlany ochrony zasobów genetycznych bydła białogrzbiatego. Maszynopis, Warszawa, ss. 14. 9. Litwińczuk Z. \(red.\), 2011 – Ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich i dziko żyjących. PWRiL, Warszawa. 10. Litwińczuk Z., Barłowska J., Chabuz W., Brodziak A., 2012 – Ann. Animal Sci. 12 \(3\), 423-432. 11. Litwińczuk Z., Chabuz W., Stanek P., Jankowski P., 2006 – Przeg. Hod. 9, 22-26. 12. Litwińczuk Z., Grodzki H., 2014 – Przeg. Hod. 6, 1-5. 13. Litwińczuk Z., Guliński P., 2000 – Post. Nauk Rol. 2, 71-88. 14. Litwińczuk Z., Stanek P., Chabuz W., Jankowski P., 2004 – Teka Komisji Ochrony i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego O.L. PAN Lublin, I, 130-138. 15. Litwińczuk Z., Szulc T. \(red.\), 2005 – Hodowla i użytkowanie bydła. PWRiL, Warszawa. 16. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2014 – Ramowy Plan Działań dla Żywności i Rolnictwa Ekologicznego w Polsce na lata 2014-2020. Warszawa. 17. Pajak J., 1958 – Zarys chowu bydła. PWRiL, Warszawa. 18. Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka, 2015 – Ocena i hodowla bydła mlecznego. Dane za rok 2014, Warszawa. 19. Pruski W., 1969 – Hodowla zwierząt gospodarskich w Królestwie Polskim w latach 1815-1918. T. III. PWRiL, Warszawa. 20. Pruski W., 1975 – Hodowla zwierząt gospodarskich w Galicji w latach 1772-1918. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. 21. Ren D.X., Miao S.Y., Chen Y.L., Zou C.X., Liang X.W., Liu J.X., 2011 – J. Genetics 90, 1, 1-5. 22. Status and Trends of Animal Genetic Resources – 2012, 2013 – Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture. <http://www.fao.org/docrep/meeting/027/mg046e.pdf>. 23. Strabel T., 2015 – Hod. i Chów Bydła 3, 22-25.](http://www.pfhn.pl/images/pdf/hodowla/programy%20hodowlane/Program_hodowlany_</p></div><div data-bbox=)

Razem można wszystko

Mateusz Uciński

Polska Federacja Hodowców Bydła i Producentów Mleka

„20 lat minęło jak jeden dzień” śpiewał na uroczystej kolacji – zorganizowanej z okazji jubileuszu Polskiej Federacji Hodowców Bydła i Producentów Mleka – kwartet wokalny, złożony z jej pracowników. Choć to tylko piosenka, czas dla Federacji faktycznie płynie szybko i, co najważniejsze, owocnie. Mało jest firm, które rozwijają się tak intensywnie i zapracowały na swoją renomę tak, jak Federacja.

Można powiedzieć, że 20 lat to mało, jednak gdy spojrzymy na ten fakt z perspektywy osiągnięć i ciągłego rozwoju organizacji, która startowała we wczesnych i burzliwych latach 90., optyka tego spojrzenia ulega zmianie. Tak wiele organizacji, partii i firm, z pozoru stabilnych i niezatapialnych, nie przetrwało nawet połowy tego, co sfederowane związki hodowców bydła mlecznego. Zaznaczyć tu należy, że Federacja w swojej historii głównie może pochwalić się sukcesami, a z porażek, nawet jeżeli były, zawsze wyciągano daleko idące wnioski, pozwalające na jeszcze prężniejsze działanie organizacji. Nie dziwi zatem fakt, że sam jubileusz 20-lecia zgromadził tak wielu gości, a data 15 maja 2015 roku na długo pozostanie w pamięci.

Uroczystość, która odbyła się w Sali Ziemi 15. pawilonu Międzynarodowych Targów Poznańskich, rozpoczęła multimedialna prezentacja przedstawiająca historię i osiągnięcia PFHBiPM. Ukazała ona kolejne etapy rozwoju firmy, jej dawne i obecne władze, a także rozwój i realizację planów oraz długofalowych inwestycji. Kiedy ponownie zapaliły się światła i umilkły brawa, przed zgromadzonymi wystąpił prezydent PFHBiPM Leszek Hądzliik. W swoim przemówieniu powitał zgromadzonych gości oraz opowiedział, jakie wizje i cele przyświecały powstaniu organizacji, jakie zostały zrealizowane i jakie czekają na realizację. Zwrócił uwagę, że zadania, które wytyczono 20 lat temu, 11 marca 1995 roku, kiedy na Założycielskim Zjeździe Polskiej Federacji Hodowców Bydła porozumiały się i zrzeszyły regionalne

